

Irina Tsjeroenova

Papierrestaurator van oosterse kunst

In Haarlem, op een steenworp afstand van het Centraal Station, bevindt zich in een kantoorgebouw het atelier van Irina Tsjeroenova. Hier restaureert ze met engelen-geduld voornamelijk Oosterse kunstobjecten op papier en zijde, zoals Japanse en Chinese rolschilderingen en kamerschermen, prenten, kalligrafieën, prentenboeken en thangka's. Ze is een van de weinige restauratoren in Nederland, die dit specialisme beheerst. Maar ook met Westerse prenten en aquarellen kan men bij haar terecht.

TEKST: MARIETTE SCHRADER FOTO'S: ANKE TEUNISSEN

Het atelier wordt grotendeels in beslag genomen door een royale werktafel die haaks op het raam staat. Een loeplamp en daglichtlamp nemen een prominente plaats in. Uiteraard ontbreken een thermometer en hygrometer niet. Naast de deur staat een schildersezels om prenten voorafgaand aan, tijdens en na de restauratie te kunnen fotograferen. Irina Tsjeroenova besluit deze even op de gang te parkeren zodat de bezoeker beter kan rondkijken. Boven de schildersezels steekt een haak uit de muur, waaraan een Japanse rolschildering hangt. “Zo kan ik deze kakemono aan de wand bestuderen. Tijdens kijkdagen bij veilinghuizen valt me vaak op dat er zelden is nagedacht over hoe bezoekers dit kunnen doen. Bovendien weten maar weinigen hoe zij dan te werk moeten gaan.”

Aan de haak

Er volgt een korte demonstratie. Eerst rolt Irina Tsjeroenova de wandschildering voorzichtig half uit op een brandschone tafel die van een vel vloeiend papier is voorzien. Vervolgens houdt ze met de linkerhand de onderste stok vast terwijl ze met haar andere hand de bovenste stok optilt waaraan het hangtouw is bevestigd. Dat gebeurt zonder de jiku-saki, ofwel roluiteinden, aan te raken. Deze dienen immers uitsluitend als sieralement. Hierna bevestigt de restaurator de schildering aan de haak en wikkelt het nog opgerolde deel af, waarbij uiteraard geen vouwen of knikken mogen ontstaan. Irina Tsjeroenova: “In omgekeerde volgorde haal ik een schildering weer van de muur af.” Lange handschilderingen,

‘makemono’ geheten, rolt ze op tafel gelijktijdig met de ene hand uit, en met de andere hand op. Daardoor kan ze alle segmenten na elkaar bestuderen.

Kiem

Irina Tsjeroenova groeit op in St. Petersburg, toen nog Leningrad geheten. Als vijftienjarige woont ze er in het Etnografisch Museum een lezing bij over het boeddhisme. Ze besluit zich verder in deze godsdienst en filosofie te verdiepen waarmee de kiem voor haar belangstelling voor oosterse kunst is gelegd. Nadat ze een teken- en kunstopleiding heeft afgerond, krijgt ze een functie bij De Hermitage. Hier leert ze in de praktijk muurschilderingen en oosterse kunst restaureren. Daarnaast studeert ze gedurende ruim vier jaar kunstgeschiedenis aan de Universiteit van Leningrad, een studie die ze in 1989 afbreekt om haar toenmalige geliefde naar Nederland te volgen. In Amsterdam volgt ze de Opleiding Restauratoren en specialiseert zich in papier. Onbetwist hoogtepunt van haar studie vormt een stage van tien maanden in Japan waar ze in ateliers in Tokio, Kanazawa en Kyoto, de finesses van het vak leert.

Met haar diploma op zak treedt ze achtereenvolgens in dienst bij het Teylers Museum in Haarlem en het FECC (Far Eastern Conservation Centre) van het Museum voor Volkenkunde in Leiden. Naast haar baan voert ze opdrachten uit voor particulieren. Uiteindelijk richt ze in 2004 haar eigen atelier op. “Restaurator is een fascinerend beroep”, zegt Irina Tsjeroenova. “Zowel

de ambachtelijke als wetenschappelijke kanten boeien mij zeer. Bovendien komen verleden en heden erin samen. Het verleden door te onderzoeken hoe het te restaureren object is gemaakt en de tand des tijds heeft doorstaan; het heden door steeds nieuwe restauratietechnieken toe te passen. Zelfs nanotechnologie biedt hiervoor mogelijkheden.” Tot haar huidige klantenkring behoren volkenkundige musea, antiquariaten, galeries en particulieren. Grote objecten zoals kamerschermen restaureert Irina Tsjeroenova vaak op locatie.

Vlekjes

Japanse prenten zijn in Nederlandse collecties goed vertegenwoordigd en worden regelmatig ter restauratie aangeboden. Daarom laat Irina Tsjeroenova aan de hand van een negentiende-eeuws exemplaar enkele veel voorkomende

schades zien en licht ze het herstelproces toe. De prent, waarop een reiger op een tak staat afgebeeld, blijkt niet alleen in ernstige mate te zijn verkleurd maar ook nog eens te worden ontsierd door lichtbruine tot diepbruine vlekjes. De verkleuring is ontstaan doordat de prent op zuurhoudend karton is geplakt en bovendien langdurig in het zonlicht heeft gehangen. Daardoor is het papier verzwakt. De bruine vlekjes, foxing, zijn vermoedelijk te wijten aan schimmel afkomstig van het opzetkarton.

Nadat de restaurator de prent in het bijzijn van de eigenaar heeft uitgelijst, zal ze deze met behulp van stoom of water van het karton losweken of het karton aan de achterzijde afpellen. Om de verkleuring te verwijderen wordt de prent gewassen. Is dit niet afdoende dan kan de restaurator deze op een milde manier bleken door de prent in een speciaal bad te leggen, waarboven een daglichtlamp hangt. Het vuil geworden water wordt daarbij meermalen ververs. Deze methode levert meestal een aanzienlijke verbetering op. Blijkt de klant toch niet geheel tevreden, dan kan ze een zwaardere bleekmethode toepassen. De verkleuring en vlekjes zullen dan nog minder zichtbaar worden, ja wellicht zelfs geheel verdwijnen. Het is mogelijk scheuren, gaten of ontbrekende gedeeltes van de prent te herstellen. Daarvoor beschikt de restaurator over vele soorten oosters en westers papier. Na afloop van het restauratieproces moeten de papiervezels hun natuurlijke vorm terugkrijgen. Dat gebeurt door de Japanse prent op een kari-bari te spannen. Handgemaakt Japans papier, verzamelnaam wa-shi, is langvezelig en sterk. Chinees papier, xuan-zhi, bestaat daarentegen uit veel kortere vezels en heeft een zwakkere structuur. Daarom voegen Chinezen vaak rijststro of bamboestro aan de papierpulp toe. Xuan-zi voelt veel gladder aan dan wa-shi. De witte kleur ervan doet aan rijstkorrels denken. Vandaar de naam rijstpapier. In Japan gebruiken kalligrafen het. Door het aanwezige vocht in de inkt en verf, verandert het rijstpapier echter gemakkelijk van vorm en is het ontstaan van scheuren niet denkbeeldig. Daarom wordt het ter versteviging van een extra laag papier voorzien.

Zilvervisjes

“Gelukkig is er bij deze fraaie prent - afgezien van de foxing - geen sprake van schimmelschade”, zegt Irina Tsjeroenova. “Schimmel tast immers de chemische samenstelling van het papier aan en vormt een voedingsbron voor insecten die op hun beurt gaten achterlaten. Zilvervisjes bijvoorbeeld eten graag de gelatine op waarmee het papier is bestreken om het beter beschrijfbaar te maken en houtwormen maken tunnels. Vliegen laten sporen achter die zulke diepe verkleuringen veroorzaken, dat

Bij het restauratieproces worden traditionele materialen gebruikt die zoveel mogelijk identiek zijn aan het object, zoals handgeschept papier en ambachtelijk gemaakte lijmen en pigmenten.

er bij het verwijderen kraters in het papier kunnen ontstaan. Hoewel de meest gebruikte pigmenten plantaardig zijn en daardoor extra kwetsbaar, valt de schade aan de afgebeelde reiger mee. Bovendien kan ik sommige vochtgevoelige pigmenten voor de natte behandeling fixeren. Veel pigmenten zijn ook lichtgevoelig en verbleken snel; vooral de kleur paarsblauw is berucht. Daarom mogen Japanse prenten niet te veel licht vangen. Op de gerestaurerde delen kan ik eventueel retouches aanbrengen, waardoor de esthetische waarde van de prent weer stijgt. Particulieren willen dit vaker dan museumconservatoren.” Oude restauraties kunnen problemen veroorzaken als deze met de verkeerde materialen zijn uitgevoerd. Ter illustratie toont Irina Tsjeroenova een zogeheten surimono, een Japanse nieuwjaarsprent. “Toen ik de oude en verkleurde lijm met behulp van vocht wilde verwijderen, sloeg de lijm naar de voorzijde door waardoor de schade werd vergroot. Het heeft me heel wat inspanningen gekost om die te herstellen.”

Japanse kwasten

Bij het restauratieproces worden traditionele materialen gebruikt die zoveel mogelijk identiek zijn aan het object, zoals handgeschept papier en ambachtelijk gemaakte lijmen en pigmenten. Deze zijn evenals speciale restauratiematerialen, speciaal voor dit doel ontwikkeld, en op veiligheid, stabiliteit en duurzaamheid getest. Irina Tsjeroenova beschikt over een heel scala aan gereedschappen om deze toe te passen waaronder een ongelooflijke collectie Japanse messen, penselen en kwasten. De messen zijn afgestemd op de maat van haar hand en gesigneerd met haar naam en die van de maker in Japanse lettertekens. “De meeste heb ik in Japan aangeschaft”, verklaart Irina Tsjeroenova. “Dat geldt ook voor mijn penselen en kwasten. Ik kan er uit honderden kiezen want voor elke handeling bestaat een apart exemplaar. Neem deze kwast gemaakt van ultrazacht geitenhaar om prenten en rolschilderingen af te stoffen. Of dit penseeltje dat ik bij het retoucheren gebruik. De haren zijn afkomstig uit de rug en staart van een mannetjes- en vrouwtjesmarter en verschillen daardoor van dikte. Door die haren te mengen ontstaat de best denkbare kwali-

teit. En kijk, met deze kwast van berenhaar kan ik een dunne, strakke lijn op een rolschildering aanbrengen. Daarnaast ligt er eentje van hertenhaar, zeer geschikt om papier te bevochtigen. Ik kan in Japan dan ook dagen in de winkel of het atelier van een meesterkwastenmaker doorbrengen. Het duurste exemplaar dat ik ooit heb aangeschaft is een uchi-bake kwast om rolschilderingen te monteren. Deze kostte duizend euro en is met urushilak afgewerkt waarin de naam van de meesterkwastenmaker staat gekalligrafeerd. Bij goed onderhoud gaan Japanse kwasten en penselen lang mee want de haren vallen nooit uit. Het verhaal gaat dat er zelfs penselen zijn, bestaande uit de snorharen van scheepsmuizen van wie het voedsel alleen uit rijstkorrels bestond. Maar of dat waar is... Het zouden de meest bijzondere exemplaren uit mijn collectie zijn.”

Meer weten

Irina Tsjeroenova,
paper conservation oriental art
Atelier in Haarlem
Bezoek na afspraak
T. 06-22402421
ijt@wxs.nl
www.papier-restauratie.nl

Lid Restauratoren Nederland
Lid Art Restorers Association
Lezingen op aanvraag